

УДК 376.112.4

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.9>

Вікторія ОСТАПЧУК

викладач, голова циклової комісії дизайну та соціальної роботи ВСП Житомирський технологічний фаховий коледж Київського національного університету будівництва і архітектури, вул. Небесної Сотні, 37, м. Житомир, Житомирська обл., Україна, 10029

ORCID: 0000-0001-7873-1290

Бібліографічний опис статті: Остапчук, В. (2023). Педагогічні технології професійного саморозвитку майбутніх соціальних працівників в умовах позааудиторної діяльності. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 61–66, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.9>

ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ПОЗААУДИТОРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Досліджено роль позааудиторної роботи у формуванні та розвитку студентів. Виявлено, що позааудиторна діяльність має такі особливості, як свобода вибору та самостійність, розвиток творчих здібностей, підвищення мотивації до навчання та саморозвитку. Розкрито умови успішної організації саморозвитку та самоосвіти студентів. Серед них – наявність відповідних ресурсів (матеріальних та інформаційних), наявність мотивації та інтересу до саморозвитку, наявність підтримки та сприяння з боку викладачів та адміністрації, а також наявність системи оцінювання та визнання результатів позааудиторної діяльності.

Виявлено сутність поняття «позааудиторна робота» та особливості позааудиторної діяльності студентів. Визначено умови успішної організації саморозвитку та самоосвіти студентів. Вивчено наукові джерела щодо сутності саморозвитку здобувача закладу фахової передвищої освіти та проведено аналіз науково-теоретичного підґрунтя проблеми саморозвитку особистості.

Позааудиторна діяльність майбутнього фахівця соціальної сфери є свідомою цілеспрямованою діяльністю, спрямованою на розвиток власної індивідуальності та усвідомлення професійної спрямованості. Ця діяльність проявляється у розумінні значущості професійної діяльності та наявності стійкого інтересу до фаху. Вона сприяє збагаченню професійних знань, розвитку вмінь та навичок, а також формуванню позитивної професійної мотивації. Позааудиторна діяльність допомагає майбутнім фахівцям соціальної сфери самостійно визначати свої цілі та шляхи досягнення їх, розвивати творчі здібності та самореалізовуватись у професійній сфері.

Виявлено, що позааудиторна діяльність має такі особливості, як свобода вибору та самостійність, розвиток творчих здібностей, підвищення мотивації до навчання та саморозвитку. Умови успішної організації саморозвитку та самоосвіти студентів включають наявність ресурсів, мотивації, підтримки викладачів та системи оцінювання. Досліджено сутність саморозвитку здобувача закладу фахової передвищої освіти та його важливість у формуванні професійних навичок. Отже, вивчено проблему саморозвитку особистості та організації позааудиторної діяльності студентів, визначено умови успішної саморозвитку та проведено аналіз науково-теоретичного підґрунтя цієї проблеми.

Зроблено висновок, що позааудиторна робота, особливо при активній студентській участі, є важливим елементом активного навчання, оскільки вона дозволяє студентам застосовувати свої знання на практиці, розвивати навички командної роботи та лідерства, розуміти соціальні проблеми та реалізовувати позитивні зміни у своєму суспільстві.

Ключові слова: позааудиторна діяльність, саморозвиток особистості, соціальна робота, соціальний працівник, заклад фахової передвищої освіти.

Victoria OSTAPCHUK

Teacher, Chairman of the Cycle Design and Social Work Commission Ukraine, Zhytomyr Technological Vocational College of the Kyiv National University of Construction and Architecture, 37 Nebesnoi Sotni Str., Zhytomyr, Zhytomyr region, Ukraine, 10029

ORCID: 0000-0001-7873-1290

To cite this article: Ostapchuk, V. (2023). Pedagogichni tekhnolohii profesiinoho samorozvytku maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv v umovakh pozaaudytornoj diialnosti [Pedagogical technologies of professional self-development of future social workers in conditions of extracurricular activity]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 61–66, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.9>

PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES OF PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT OF FUTURE SOCIAL WORKERS IN THE CONDITIONS OF EXTRA-AUDIT ACTIVITIES

The role of extracurricular work in the formation and development of students has been studied. It was found that extracurricular activities have such features as freedom of choice and independence, development of creative abilities, increased motivation for learning and self-development. The conditions for the successful organization of self-development and self-education of students have been revealed. Among them are the availability of appropriate resources (material and informational), the availability of motivation and interest in self-development, the availability of support and assistance from teachers and administration, as well as the availability of a system of evaluation and recognition of the results of extracurricular activities.

The essence of the concept of "extracurricular work" and the peculiarities of students' extracurricular activities have been revealed. The conditions for the successful organization of self-development and self-education of students have been determined. The scientific sources regarding the essence of self-development of the applicant of the institution of professional preliminary higher education were studied and the analysis of the scientific and theoretical basis of the problem of self-development of the personality was carried out.

The extra-auditory activity of a future specialist in the social sphere is a conscious purposeful activity aimed at developing one's own individuality and awareness of professional direction. This activity is manifested in the understanding of the importance of professional activity and the presence of a persistent interest in the profession. It contributes to the enrichment of professional knowledge, the development of skills and abilities, as well as the formation of positive professional motivation. Extracurricular activities help future specialists in the social sphere independently determine their goals and ways to achieve them, develop creative abilities and self-realize in the professional sphere.

It was found that extracurricular activities have such features as freedom of choice and independence, development of creative abilities, increased motivation for learning and self-development. The conditions for the successful organization of self-development and self-education of students include the availability of resources, motivation, support of teachers and an evaluation system. The essence of the self-development of the student of the professional preliminary higher education institution and its importance in the formation of professional skills were studied. So, the problem of personality self-development and the organization of students' extracurricular activities was studied, the conditions for successful self-development were determined, and the scientific and theoretical basis of this problem was analyzed.

It was concluded that extracurricular work, especially with active student participation, is an important element of active learning, as it allows students to apply their knowledge in practice, develop teamwork and leadership skills, understand social problems and implement positive changes in their society.

***Key words:** extracurricular activity, self-development of the individual, social work, social worker, institution of professional preliminary education.*

Актуальність проблеми. Для впровадження методів ефективної позааудиторної діяльності варто застосовувати системний підхід. Цей підхід дозволяє встановити зв'язок між результатами діяльності та цілями, завданнями, змістом і способами організації педагогічного процесу.

Для досягнення цієї мети можна використовувати різноманітні методи, такі як інтерактивні тренінги, групові дискусії, проєктні роботи, практичні заняття та інші. Важливо уважно підібрати методи, що найкраще відповідають потребам та особливостям студентів. Крім того, необхідно враховувати індивідуальні особливості студентів, їхні інтереси та потреби. Для цього можна проводити анкетування, спостереження та інші методи збору інформації, які допоможуть зрозуміти, які педагогічні засоби та форми найефективніше впливають на студентів.

Таким чином, використання системного підходу впровадження методів ефективної поза-

аудиторної діяльності допоможе виявити найбільш ефективні педагогічні засоби, форми і зміст виховного процесу, які спроможні найкраще впливати на особистість студента в умовах ЗФПО.

Аналіз досліджень і публікацій. Якщо не встановлювати саморозвиток здобувачів ЗФПО та інших категорій учасників як мету і не шукати нових підходів до вирішення цієї проблеми, то в рамках традиційної системи організації позааудиторної діяльності, оволодіння необхідним обсягом знань, умінь і навичок щодо формування соціальної вихованості не сприяє саморозвитку особистості. Для того, щоб забезпечити формування саморозвитку, необхідно проводити спеціальні процедури, які функціонують на основі педагогічних умов закладу освіти.

Для досягнення цієї мети, можна використовувати різноманітні педагогічні методи та засоби. Наприклад, можна проводити індиві-

дуальні та групові заняття, тренінги, семінари, майстер-класи та інші форми роботи, що сприяють саморозвитку. Важливо обрати методи, які відповідають потребам та інтересам учасників та сприяють їхньому особистісному зростанню.

Метою дослідження є: вивчення позааудиторної діяльності як частини виховного процесу в закладах фахової передвищої освіти, складовими якої є культурно-масові заходи, науково-дослідна робота, соціально-педагогічна діяльність та культурно-спортивні заходи.

Основний матеріал дослідження. Для забезпечення формування саморозвитку особистості учасників позааудиторної діяльності важливо встановити цю мету і застосовувати нові підходи до організації цього процесу.

Реалізація експериментальної програми спрямована на вирішення низки завдань, які включають:

1. Усвідомлене оволодіння здобувачами знаннями й уміннями позааудиторної роботи в умовах ЗФПО. Програма спрямована на те, щоб здобувачі мали можливість не лише отримувати інформацію, але й розуміти її суть, використовувати знання в практичних ситуаціях та розвивати власні уміння.

2. Виявлення особливостей використання позааудиторної діяльності як одного із домінуючих засобів педагогічного впливу на здобувачів. Програма дозволяє визначити, які саме аспекти позааудиторної діяльності найбільше впливають на розвиток особистості студента та сприяють досягненню поставлених цілей.

3. Формування у здобувачів навичок визначати цілі соціально-позааудиторної діяльності та проектувати різні форми і види діяльності як для себе, так і для інших учасників позааудиторної роботи. Програма сприяє розвитку у студентів навичок самостійного планування, організації та виконання соціальних проєктів, що сприяє їхньому особистісному зростанню та розвитку лідерських якостей.

4. Формування соціальної відповідальності і соціального досвіду як інтегрованих критеріїв соціальної вихованості. Програма сприяє розвитку цілеспрямованості, ініціативності та комунікативного потенціалу у студентів, а також надає можливість набувати практичний досвід взаємодії з різними соціальними групами та розвивати навички співпраці та взаємодії з ними.

Вивчення засобів, методів і методик позааудиторної діяльності в освітній сфері привели нас до висновку, що ця діяльність є досить важливим професійним засобом для педагога-організатора виховного процесу. Означене поняття можна визначити «... як систему якостей особистості: естетичний смак, загальна культура, самобутність, активна творча позиція, фантазія, образне мислення і бачення, педагогічна сміливість, самостійність у виборі виду діяльності тощо» (Ярмаченко, 2001).

Сприйняття суті позааудиторної діяльності та використання в ній особливостей соціальної роботи є складним і суперечливим процесом, хоча, на думку О. Смалько «... позааудиторну виховну роботу розуміють як систему виховних заходів, спрямованих на виховання високорозвиненої особистості майбутнього фахівця зі сформованою особистісною моральною культурою, творчим мисленням, відповідальністю, різнобічними інтересами та настійними прагненнями їх задоволення та дієвою конкурентоспроможністю» (Смалько, 2014).

У результатах нашого дослідження ми врахували завдання, які ставили перед нами, а саме – організацію оптимального режиму позааудиторної діяльності здобувачів ЗФПО. Для досягнення цієї мети було прийнято декілька важливих кроків. Спочатку було складено графік роботи студій, факультативів, гуртків та інших позааудиторних структур. Це дозволило студентам заздалегідь знати час і місце проведення занять, а також планувати свій час для участі в цих активностях.

Крім того, був створений координаційний центр, де працювали куратори різних напрямків соціально-позааудиторної роботи, керівники проєктів, керівники клубів та інших соціально-виховних структур. Цей центр забезпечував координацію діяльності різних груп і структур, сприяючи ефективній організації позааудиторних заходів.

Практика ЗФПО показала, що для формування п'яти основних критеріїв саморозвитку ефективно використовувати метод «занурення» у виховне середовище, предметний світ соціальної роботи та пробудження соціальної ролі особистості у конкретній ситуації. Цей підхід дозволяє поетапно формувати прояви соціальної вихованості у здобувачів.

На вихідному етапі реалізації програми саморозвитку проводилося навчання у «Школі саморозвитку», дискусійному клубі, факультативах, виставках творчих робіт, майстер-класах та соціально-рольових іграх. Ці форми діяльності створюють сприятливе середовище для розвитку соціальних навичок, комунікативних здібностей та самовираження учасників.

Окрім цього, учасники Школи саморозвитку мали можливість відвідувати виховні акції та програми на базі ЗФПО. Це дозволяло їм отримати практичний досвід та взаємодіяти зі спеціалістами відповідної сфери. Також, аналіз виставок та ярмарків, обговорення соціальних проєктів та програм були важливими елементами занять у школі. Вони допомагали студентам розширити свої знання та розуміння соціальних проблем та шляхів їх вирішення.

Усі ці форми занять сприяли активному і практичному навчанню, розвитку творчих та аналітичних навичок, а також підготовці студентів до реальної діяльності у своїй професійній сфері (Остапчук, 2023).

Окрім того, студенти переглядали сюжети і відеофрагменти, які демонстрували реальні ситуації та приклади соціальної діяльності. Це дозволяло їм краще зрозуміти та усвідомити теоретичні аспекти, які вони вивчали.

Презентації наукових робіт та студентських соціальних проєктів, також, були важливими елементами занять. Це давало студентам можливість поділитися своїми дослідженнями та ідеями з іншими учасниками Школи саморозвитку, а також отримати зворотний зв'язок та поради.

Крім того, студенти брали участь у заняттях з вихованцями дитячого садка та освітнього закладу інтернатного типу. Це дозволяло їм отримати практичний досвід та взаємодіяти з дітьми та молоддю з особливими потребами. Такі заняття сприяли розвитку емпатії та розумінню потреб цільових груп.

Загалом, використання розповідей, перегляду відеоматеріалів, презентацій та занять з вихованцями допомагало студентам отримати практичний досвід, поглибити свої знання та навички, а також розширити свій світогляд і розуміння соціальних проблем та потреб різних груп населення (Остапчук, 2023).

У «Школі саморозвитку» учасники формували свідомість про свої цілі позааудиторної

діяльності, а також набувають навичок оцінювання і вибору форм і видів діяльності, які сприяють їхньому особистісному розвитку. Особливу увагу приділяється соціальному проєктуванню, яке виступає основним засобом впливу на особистість.

Ці методи дозволяють виявити прогрес у саморозвитку, а також визначити потреби і можливості учасників. Вони сприяють формуванню свідомості про свої цілі і вибір правильного напрямку для саморозвитку. Крім того, такий контроль за розвитком дозволяє побачити, які форми і види діяльності («Створи себе сам») є найефективнішими для кожного учасника і допомагають досягти його особистісних цілей (Остапчук, 2023).

За допомогою методу аналізу й оцінювання учасники на другому році навчання у «Школі саморозвитку» були залучені до свідомої участі в програмі професійного саморозвитку. Це означало, що вони почали розуміти значення і цілі позааудиторної роботи і були готові активно долучатись до неї. Цей етап можна розглядати як перехід до другого етапу формувального експерименту.

На другому етапі формувального експерименту основною метою було формування ініціативності та соціальної активності учасників. Це означало, що вони почали розвивати свою індивідуальну активність, розуміти сутність соціальної роботи, бути готовими до співпраці з різними учасниками процесу соціальної діяльності, відчувати відповідальність за свій власний розвиток у своїй професійній діяльності, а також планувати свій індивідуальний розвиток на основі отриманих знань.

Усний коментар про конкретну розробку соціального проєкту – це висловлення думок, оцінка, пояснення або рекомендації щодо конкретної розробки соціального проєкту, що висловлюються усно під час обговорення проєкту.

Цей процес відбувався на заключному етапі формувального експерименту, де учасники реалізовували свої ідеї і знання в практичній діяльності. Вони виявляли свій потенціал, розвивали навички саморозвитку, самореалізації та самовдосконалення.

Отже, можемо зробити висновок, що позааудиторна діяльність в «Школі саморозвитку»

сприяла формуванню свідомості учасників щодо їхніх цілей і вибору вірного напрямку для саморозвитку, а також розвитку їхньої ініціативності, соціальної активності та практичних професійних навичок.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, позааудиторна студентська робота, особливо при активній студентській участі, є важливим елементом активного навчання, оскільки вона дозволяє студентам застосовувати свої знання на практиці, розвивати навички командної роботи та лідерства,

розуміти соціальні проблеми та реалізовувати позитивні зміни у своєму суспільстві.

Таким чином, ми можемо прогнозувати, що для подальшого дослідження професійного саморозвитку здобувачів в умовах позааудиторної діяльності, необхідно вивчити та виокремити змістові і процесуальні аспекти цього процесу. Також важливо розробити описово-змістову модель організації професійного саморозвитку в умовах позанавчальної діяльності, де етапи позанавчальної роботи виступатимуть як опорне ядро.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Задворняк Л.С. Організація позааудиторної роботи зі студентською молоддю як умова підвищення ефективності освітнього процесу // *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2020. Вип 58. URL : https://library.vspu.net/jspui/bitstream/123456789/7014/1/Z_58_091-98.pdf_(дата звернення: 30.11.2023).
2. Децюк Т.М., Дударенко А.А. Форми та методи позааудиторної роботи студентів у вищих навчальних закладах // *«Young Scientist»*. 2018. № 3 (55). URL : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/3/19.pdf>_(дата звернення: 30.11.2023).
3. Коваль В.Ю. Система позааудиторної діяльності студентів вищих навчальних закладів // *Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: «Педагогіка, психологія, соціологія»*. 2009. № 6. С. 19–23.
4. Ковальчук О.А. Позааудиторна навчально-виховна діяльність як організаційна форма, що здійснюється у системі змішаного навчання // *Матеріали Першої Всеукраїнської науково-практичної конференції «Теорія і практика використання системи управління навчанням Moodle» (30-31.05.2013 р.)*. URL: <https://2013.moodlemoot.in.ua/course/view.php?id=16>_(дата звернення: 10.11.2023).
5. Козліковська Н.Я. Позааудиторна робота як складова вищої освіти // *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: збірник наукових праць Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»*. 2015. №12. URL : <https://ap.uu.edu.ua/article/512>_(дата звернення: 30.11.2023).
6. Остапчук В.В. Саморозвиток особистості майбутнього соціального працівника як ключова умова професійного успіху: навчальний посібник для організаторів позанавчальної роботи з дітьми та молоддю / За заг. ред. Карпенко О.Г. Житомир, 2023. 164 с.
7. Педагогічний словник / за ред. М.Д. Ярмаченка. Київ: Педагогічна думка, 2001. С. 167.
8. Про професійну (професійно-технічну) освіту щодо окремих аспектів підготовки кваліфікованих робітників в умовах воєнного стану та відновлення економіки: Закон України від 19 червня 2022 № 2312-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2312-20#Text>_(дата звернення: 30.11.2023).
9. Рибалко Л. С. Методолого-теоретичні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя (акмеологічний аспект). Харків : ХНУ ім. Г. С. Сковороди, 2007. 443 с.
10. Смалько О. Позааудиторна виховна робота як чинник професійно-особистісного становлення майбутніх фахівців // *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки*. 2014. № 8. С. 77-81. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgi-irbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=Nvvnup_2014_8_19. (дата звернення: 30.11.2023).

REFERENCES:

1. Zadvorniak, L. (2020). *Orhanizatsiia pozaaudytornoj roboty zi studentskoju moloddiu yak umova pidvyshchennia efektyvnosti osvitnoho protsesu* [Organization of extracurricular work with student youth as a condition for reporting the effectiveness of the educational process]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy* – Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems. Vup. 58. URL : https://library.vspu.net/jspui/bitstream/123456789/7014/1/Z_58_091-98.pdf. [in Ukrainian]

2. Detsiuk, T., Dudarenko, A. (2018). *Formy ta metody pozaaudytornoj roboty studentiv u vyshchych navchalnykh zakladakh* [Forms and methods of extracurricular work of students in higher educational institutions]. «Young Scientist». 2018. № 3 (55). URL : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/3/19.pdf>. [in Ukrainian]
3. Koval, V. (2009). *Systema pozaaudytornoj diialnosti studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv* [System of extracurricular activities of students of higher educational institutions]. Naukovi pratsi Donetskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Serii: «Pedagogika, psykholohiia, sotsiologhiia» – Scientific works of the Donetsk National Technical University. Series: «Pedagogy, psychology, sociology», 6, 19–23. [in Ukrainian]
4. Kovalchuk, O. (2023). *Pozaaudytorna navchalno-vykhovna diialnist yak orhanizatsiina forma, shcho zdiisniuetsia u systemi zmishanoho navchannia* [Extracurricular educational activity as an organizational form that takes place in the mixed education system]. Materialy Pershoi Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Teoriia i praktyka vykorystannia systemy upravlinnia navchanniam Moodle» (30-31.05.2013 r.) – Materials of the First All-Ukrainian Scientific and Practical Conference «Theory and Practice of Using the Moodle Learning Management System» (May 30-31, 2013). URL : <https://2013.moodlemoot.in.ua/course/view.php?id=16>. [in Ukrainian]
5. Kozlikovska, N. (2008). *Pozaaudytorna robota yak skladova vyshchoi osvity* [Extracurricular work as a component of higher education]. Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy: zbirnyk naukovykh prats Vidkrytoho mizhnarodnoho universytetu rozvytku liudyny «Ukraina» – Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potanamy: zbirnyk naukovykh prats Vidkrytoho zhnarodnoho universytetu rozvytku liudyny "Ukraina". 2015. №12. URL: <https://ap.uu.edu.ua/article/512>. [in Ukrainian].
6. Ostapchuk V. (2023). *Samorozvytok osobystosti maibutnoho sotsialnoho pratsivnyka yak kliuchova umova profesiinoho uspikhu: navchalnyi posibnyk dlia orhanizatoriv pozanavchalnoi roboty z ditmy ta moloddu* [Self-development of the personality of the future social worker as a key condition for professional success: a study guide for organizers of extracurricular work with children and youth] / Za zah. red. Karpenko O.H. Zhytomyr. 164 s. [in Ukrainian].
7. Yarmachenko, M. D. (ed.) (2001). *Pedahohichnyi slovnyk* [Pedagogical dictionary]. Kyiv. [in Ukrainian].
8. Verkhovna Rada (06.19.2022). *Zakon Ukrainy «Pro profesiinu (profesiino-tekhnichnu osvitu)»* [«On professional (vocational and technical) education»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2312-20#Text> [in Ukrainian].
9. Rybalko L. (2007) *Metodoloho-teoretychni zasady profesiino-pedahohichnoi samorealizatsii maibutnoho vchytelia (akmeolohichnyi aspekt)*. Kharkiv : KhNU im. H. S. Skovorody/ 443 s. [in Ukrainian].
10. Smalko, O. (2014). *Pozaaudytorna vykhovna robota yak chynnyk profesiino-osobystisnoho stanovlennia maibutnikh fakhivtsiv* [Extracurricular educational work as a factor in the professional and personal development of future specialists]. Naukovyi visnyk Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Pedagogichni nauky – Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka East European National University. Pedagogical sciences. № 8. S. 77-81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnup_2014_8_19. [in Ukrainian].